

VARIA

EETP Vol. 16, 2021, No. 4(62)
ISSN 1896-2327 | e-ISSN 2353-7787
DOI: 10.35765/eetp.2021.1663.10

Nadesłano: 24.10.2021
Zaakceptowano: 17.11.2021

Sugerowane cytowanie: Szczotka M. (2021). *Gotowość szkolna dzieci 6-letnich w zakresie przygotowania do nauki pisania i czytania z wykorzystaniem programu rozwijającego percepcję wzrokową „Wzory i obrazki” M. Frostig i D. Horne’a – studium przypadku*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, vol. 16, nr 5(63), s. 147–165.
DOI: 10.35765/eetp.2021.1663.10

Martyna Szczotka

ORCID: 0000-0003-0302-2961

Akademia Ignatianum w Krakowie

Gotowość szkolna dzieci 6-letnich w zakresie przygotowania do nauki pisania i czytania z wykorzystaniem programu rozwijającego percepcję wzrokową „Wzory i obrazki” M. Frostig i D. Horne’a – studium przypadku

Are 6-year Old Children Ready to Read and Write with “Pictures and Patterns. The Developmental Program in Visual Perception” by M. Frostig and D. Horne – A Case Study

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

gotowość szkolna,
czytanie, pisanie,
percepcja wzrokowa,
sprawność manualna

Dziecko, przekraczając próg szkoły, zderza się z wieloma trudnościami na gruncie emocjonalnym, społecznym oraz poznawczym. Dobre przygotowanie go do nabywania dwóch kluczowych kompetencji w edukacji wczesnoszkolnej to znacząca połowa sukcesu dobrego startu w szkole. Zarówno nauka czytania, jak i pisania jest procesem skomplikowanym. Dlatego już w pierwszych miesiącach pobytu 6-latka w przedszkolu przeprowadza się obserwację zakończoną badaniem gotowości szkolnej, która dostarcza nauczycielom wielu istotnych informacji o poziomie dziecka w obrębie percepcji wzrokowej, słuchowej oraz sprawności w zakresie motoryki małej, które są niezbędne do pozyskania tych umiejętności.

Przedmiotem niniejszych rozważań jest gotowość szkolna dzieci 6-letnich do nauki pisania i czytania. Natomiast celem badań było określenie poziomu przygotowania dzieci 6-letnich w zakresie pisania i czytania. Główną metodą badawczą zastosowaną w badaniach była

metoda indywidualnych przypadków, w ramach której wykorzystano technikę obserwacji. W badaniu uczestniczyły dzieci, które w diagnozie początkowej osiągnęły niski poziom rozwoju funkcji wzrokowych i sprawności manualnych, tym samym zakwalifikowane zostały do zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, które odbywały się w przedszkolu. Badania trwały pół roku, opierały się na pracy z programem „Wzory i obrazki” M. Frostig i D. Horne’a. Jak sugerują wyniki badań, największe postępy dzieci odnotowano w obszarze spostrzegania wzrokowego i koordynacji wzrokowo-ruchowej.

KEYWORDS ABSTRACT

school maturity,
reading, writing,
visual perception,
motor skills

When starting school, a child has to face various emotional, social and cognitive difficulties. A good preparation for the acquisition of two key competences in early childhood education constitutes a significant half of the child’s successful start at school. Learning to read and write is a complicated process. Therefore, already in the first months of a 6-year-old’s kindergarten education, the child undergoes observation concluding with a school readiness test, which provides teachers with a lot of important information about the child’s level of visual and auditory perception and fine motor skills, which are necessary for developing reading and writing skills.

The considerations included in this article focus on the extent to which 6-year-old children are ready to learn to write and read. However, the aim of the research was to determine the level of preparation of 6-year-old children in the field of writing and reading. The main research method used in the research was the case study method, which relied on observation. The study included children who were initially diagnosed with low level of visual functions and motor skills development, and thus qualified for corrective and compensatory classes, which took place in the kindergarten. The research was carried out for a period of six months and it was based on work with the project “Pictures and Patterns. The Developmental Program in Visual Perception” by M. Frostig and D. Horne. As the research results suggest, the greatest advances in children were recorded in the area of visual perception and hand-eye coordination.

Wprowadzenie

Współcześnie gotowość szkolną „można rozpatrywać jako kategorię rozwojową zależną od interaktywnego współdziałania właściwości dziecka, jego fizycznego i mentalnego zaangażowania, aktywności dorosłych wspierających jego uczenie się oraz jakości funkcjonowania przedszkola i szkoły” (Michalak, Misiorna 2006: 6).

Gotowość dziecka do nauki w szkole, a tym samym do nauki czytania i pisania, to stan, który można ukazać w trzech aspektach. Pierwszy to gotowość psychomotoryczna, na którą składają się umiejętności klasyfikowania, rozpoznawania znaków graficznych niektórych liter, jak również określona lateralizacja, sprawność motoryki małej, prawidłowa wymowa, prawidłowy poziom percepcji wzrokowej i słuchowej, zdolność koncentracji uwagi oraz doskonała tzw. pamięć świeża. Kolejny aspekt to gotowość słownikowo-pojęciowa, która dotyczy zasobu doświadczeń językowych oraz psychologicznych. I ostatnia – gotowość emocjonalno-motywacyjna – wiąże się z odkryciem istnienia mowy pisanej jako sposobu porozumiewania się (Brzezińska 1987: 44). Równie ważne jest przygotowanie dziecka do nauki pisania, jak do nauki czytania. Jednakże przygotowując dziecko do ich opanowania, bierzemy pod uwagę różne umiejętności, które powinny być u niego kształtowane. Pierwszym obszarem jest percepcja wzrokowa, a wraz z nią powinien być rozwijany obszar sprawności manualnej. Zanim jednak zaczniemy ćwiczyć motorykę małą, należy doskonalić u dziecka funkcjonowanie w obrębie motoryki dużej. Na początku prowadzone powinny być ćwiczenia rozmachowe oraz doskonalące orientację przestrzenną w stosunku do własnego ciała, następnie manualne, i na końcu, gdy dziecko będzie wystarczająco sprawne manualnie, należy przejść do zadań graficznych bezpośrednio przygotowujących do nauki pisania (por. <http://ckpidn.home.pl/nauczyciel/materialy/Doskonalenie%20umiej%C4%99tno%C5%9Bci%20manualnych.pdf>).

Kolejnym obszarem ważnym w kształtowaniu gotowości szkolnej jest percepcja słuchowa. W jego obrębie ćwiczona jest pamięć oraz analiza i synteza słuchowa, spostrzeganie słuchowe dźwięków mowy ludzkiej i zależności czasowych między jej dźwiękami, a więc słuch fonematyczny (Janiszewska 2012: 21). Dziecko powinno rozróżniać dźwięki z otoczenia, rozpoznawać je i zapamiętywać, następnie samodzielnie odtwarzać rytmy poprzez wystukiwanie, klaskanie. Na koniec dziecko nabywa umiejętność wyszukiwania rymów, rozróżniania tonu oraz tempa mowy ludzkiej, dźwięcznego rozróżniania głosek (np.: p–b), syntezy i analizy zdań i wyrazów. Oprócz tego należy doskonalić umiejętność koncentracji uwagi oraz pamięci stałej. To synchronizacja wszystkich wymienionych powyżej umiejętności czyni je gotowym do nauki w szkole. Tym bardziej istotna jest integracja, ponieważ nauka pisania i czytania jest procesem jednoczesnym. Nie jest możliwe uczenie czytania bez opanowania przez dziecko znaków graficznych liter, jak również pozbawione jest sensu uczenie samego kształtu liter bez łączenia ich z brzmieniem litery oraz z wyrazami. Nauczyciele, pracując z dziećmi, ćwiczą nie tylko funkcje opisane powyżej, ale również poprawną wymowę, akcentowanie wyrazów i zdań, pamiętają o wzbogacaniu słownictwa oraz o rozwijaniu słuchu fonetycznego. Skupiają się na ogólnym rozwoju dziecka, który jest podstawą opanowania umiejętności czytania i pisania. Dzięki przedszkolnemu

okresowi przygotowania do nauki szkolnej dziecko jest w stanie łagodniej i szybciej przekroczyć próg szkolnej dojrzałości do nauki (Dobrowolska 2015: 64).

Charakterystyka programu rozwijającego percepcję wzrokową „Wzory i obrazki” M. Frostig i D. Horne’a

Program „Wzory i obrazki” został stworzony z myślą o dzieciach, przed którymi stoi zadanie nauki czytania i pisania. Autorzy na podstawie własnych doświadczeń, obserwacji, badań i pracy z dziećmi opracowali metodę pracy oraz charakter zadań pozwalających na opanowanie tych niezbędnych umiejętności.

Aby ułatwić dzieciom to zadanie, najpierw należy skupić się na wykształceniu u nich odpowiedniej percepcji wzrokowej. Praca z dzieckiem tą metodą ma ponadto usprawnić jego koncentrację uwagi, ćwiczyć precyzyjność wykonywanych ruchów oraz wytrwałość w wykonywaniu zadań. Jest formą pracy wielopłaszczyznowej terapii pedagogicznej, obejmuje nie tylko ćwiczenia związane z motoryką małą, łącząc ją ze zdolnościami percepcyjnymi, ale również aktywizuje całe ciało. Charakteryzuje się również wielopoziomowością. Program obejmuje trzy podręczniki, o różnym poziomie trudności: podstawowy, średni i wyższy. Każdy z nich skupia uwagę na konkretnych umiejętnościach, które z założenia mają rozwijać odpowiednie zdolności do okresu rozwojowego dziecka. O skuteczności programu decyduje objęcie uwagą wszystkich trzech składników wyznaczonych przez autorów: propozycje ćwiczeń fizycznych, które nie powinny być pomijane, szczególnie podczas pracy z dziećmi wykazującymi trudności w aspekcie percepcji i motoryki; wskazówek dotyczących wyboru i przebiegu różnych zabaw; zestawu ćwiczeń zamieszczonych w zeszytach (Frostig, Horne 2012: 3–5).

Zakres treningu obejmuje pięć płaszczyzn percepcji wzrokowej: koordynację wzrokowo-ruchową, spostrzeżenie figur i tła, stałość spostrzegania, spostrzeżenie położenia przedmiotów w przestrzeni, spostrzeżenie stosunków przestrzennych. W każdym z trzech podręczników wszystkie te aspekty brane są pod uwagę, lecz w innym stopniu. W poziomie podstawowym pominięty jest rozwój spostrzegania stosunków przestrzennych, ponieważ z założenia skierowany jest do dzieci młodszych, które nie muszą jeszcze opanować tej zdolności. Natomiast w poziomie średnim i wyższym ten aspekt już występuje, a wszystkie inne są rozwijane na wyższym poziomie trudności.

Założenia metodologiczne badań własnych

Realizacja badań wymaga zaplanowania szeregu działań, zgodnie z określoną kolejnością, co zapewnia ich rzetelność oraz prawdziwość. W niniejszej pracy

przeprowadzono empiryczne badania jakościowe. Podejście empiryczne wiąże się z realizmem, który można zdefiniować „jako stanowisko filozoficzne, według którego istnieje obiektywny porządek rzeczywistości, a człowiek ma możliwość jej poznania” (Gutek 2003: 38). Natomiast charakter jakościowy badań oznacza, iż badacz nie znajduje się poza sytuacją badawczą, a w jej centrum; podmiot i przedmiot badań są wzajemnie od siebie uwarunkowane. Badacz skierowany jest na analizę rzeczywistości w trakcie aktywnego działania badanych osób, a wszelkie wyjaśnienia są uznawane dla indywidualnych przypadków związanych z konkretnym miejscem i czasem. Podejście holistyczne oraz uwzględnianie kontekstu badanych zjawisk są konieczne do zrozumienia i interpretacji sytuacji badawczych (Palka 2006: 54).

W niniejszej pracy przedmiotem badań jest gotowość szkolna dzieci 6-letnich do nauki pisania i czytania. Na umiejętność czytania i pisania składają się złożone czynności, które dziecko musi opanować, zanim zacznie naukę w szkole. Funkcje wzrokowe są niezbędne zarówno do opanowania czytania, jak i pisania, lecz muszą one współpracować z funkcjami słuchowymi, motoryką dużą, sprawnościami manualnymi dziecka, orientacją przestrzenną oraz określoną lateralizacją. Celem poznawczym uczyniono określenie poziomu przygotowania dzieci 6-letnich do podjęcia nauki pisania i czytania. Celem praktycznym było opracowanie modelu dodatkowych ćwiczeń adekwatnych do indywidualnych potrzeb i możliwości dzieci w celu kształtowania ich gotowości do nauki czytania i pisania.

Kolejnym etapem procesu badawczego było ustalenie problematyki badawczej. Problem główny wyrażono następującym pytaniem:

Jaki jest poziom gotowości dzieci 6-letnich do nauki czytania i pisania?

Aby precyzyjnie odpowiedzieć na powyższy problem główny, wysunięto dodatkowe pytania szczegółowe:

Jaki jest poziom rozwoju funkcji wzrokowych warunkujących prawidłowy przebieg nauki pisania i czytania?;

Jaki jest poziom rozwoju pozostałych funkcji warunkujących sprawny przebieg procesu pisania i czytania?;

Jakie rodzaje ćwiczeń należy podejmować aby stymulować rozwój percepcji wzrokowej u dzieci?;

Czy i w jakim stopniu program „Wzory i obrazki” M. Frostig i D. Horne’a pomaga dziecku w osiągnięciu prawidłowego poziomu funkcji wzrokowych?

W celu pozyskania materiału badawczego posłużono się metodą indywidualnych przypadków. W ramach tej metody wykorzystano technikę obserwacji. W badaniu uczestniczyło troje dzieci, które w diagnozie początkowej osiągnęły niski poziom rozwoju funkcji wzrokowych i sprawności manualnych. Obserwacji została poddana głównie aktywność dziecka podczas wykonywania ćwiczeń zawartych w programie, obejmująca stopień zaangażowania, motywację oraz rozumienie poleceń, poprawność,

dokładność, staranność i sposób wykonywania ćwiczeń (w tym technikę trzymania narzędzia, ułożenie kartki, kierunek wzroku podczas wykonywania zadań). Badania prowadzono od października 2020 roku do marca 2021 roku w Przedszkolu Miejskim nr 10 w Jaworznie. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu po 30 minut. Narzędziem służącym do realizacji powyższej techniki badawczej był program rozwijający percepcję wzrokową „Wzory i obrazki” M. Frostig i D. Horne’a oraz arkusz obserwacyjny.

Poziom gotowości dzieci 6-letnich do nauki czytania i pisania – wyniki badań

Stan gotowości do uczenia się pisania i czytania obejmuje trzy aspekty:

- gotowość psychomotoryczną;
- gotowość słownikowo-pojęciową;
- gotowość emocjonalno-motywacyjną.

W przeprowadzonych badaniach skupiono się na pierwszym z aspektów. Kompetencje te warunkują sprawne opanowanie techniczne czytania i pisania. Będą zależne od określonej lateralizacji, wysokiej sprawności ręki dominującej w zakresie szybkości i sprawności ruchów, prawidłowego poziomu percepcji wzrokowej i percepcji słuchowej, właściwej koordynacji wzrokowo-słuchowo-ruchowej, czy zdolności koncentracji uwagi przez dłuższy czas.

Pierwsze badanie przeprowadzono na przełomie września i października. Test diagnozujący poziom przygotowania dzieci w zakresie nauki pisania i czytania zawierał 17 zadań. Za każde zadanie dziecko mogło otrzymać następującą liczbę punktów:

- 2 pkt., jeśli dane zadanie wykonuje sprawnie;
- 1 pkt, gdy zadanie sprawia mu trudność (wykonuje niesprawnie, mało starannie itp.);
- 0 pkt, jeśli nie podejmuje się wykonania zadania.

Przed przystąpieniem do zadań dokonano u badanych dzieci oceny lateralizacji czynności ruchowych. Przy ocenie dominacji ręki porównano sprawność obu rąk uwzględniając:

- którą ręką dziecko rozpoczyna wykonanie próby;
- czas wykonania;
- sprawność wykonania (precyzja ruchu);
- poziom graficzny rysunku;
- siłę nacisku narzędzia.

Tabela 1. Określenie lateralizacji badanych dzieci

Zadanie	Dziecko (ręka P – prawa, L – lewa)		
	Alicja	Szymon	Melania
Rysuje ulubioną zabawkę	P	P	L
Jedną ręką zgniata gazetę w kulkę	P	P	P
Jedną ręką miesza łyżeczką sok w kubku	P	P	L
Interpretacja wyników	Lateralizacja jednorodna – prawostronna	Lateralizacja jednorodna – prawostronna	Lateralizacja nieustalona

Źródło: opracowanie własne

Opis punktacji

3 x P – lateralizacja prawostronna;

3 x L – lateralizacja lewostronna;

2 x P/1 L lub 2 x L/1 P – lateralizacja nieustalona.

Aby określić poziom gotowości badanych dzieci do nauki czytania i pisania, przyjęto następujące przedziały punktowe:

34–26 pkt. – poziom wysoki;

25–17pkt. – poziom przeciętny;

poniżej 17 pkt. – poziom niski.

Poniższa tabela zawiera szczegółowe umiejętności dzieci zaobserwowane w badaniu początkowym.

Tabela 2. Sprawności badanych dzieci podlegające ocenie – badanie początkowe

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
1. Wytnij figury	Wycina sprawnie	2		
	Wycina niesprawnie		1	1
	Nie wykonuje zadania			
2. Rozetnij obrazek wzdłuż linii. Ułóż obrazek z otrzymanych puzzli	Układa samodzielnie, sprawnie i szybko			
	Układa samodzielnie, ale powoli	1		1
	Nie układa samodzielnie, oczekuje pomocy		0	

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
3. Pokoloruj pola jak we wzorach	Prawidłowo koloruje wszystkie wzory	2		
	Prawidłowo koloruje więcej niż 1 wzór			
	Prawidłowo koloruje najwyżej jeden wzór		0	0
4. Dokończ rysować szlaczki	Rysuje prawidłowo 3 szlaczki			
	Rysuje prawidłowo 2 szlaczki			
	Rysuje prawidłowo 1 szlaczek	1	0	0
5. Rysuj po śladach	Rysuje dokładnie po śladach			
	Rysuje, wychodząc nieznacznie poza ślad	1		
	Rysuje, nie trzymając się śladów		0	0
6. Narysuj samodzielnie przedstawione figury	Dokładnie odwzorowuje kształty figur			
	Zniekształca nieznacznie kształty figur	1		
	Nie odwzorowuje kształtów figur		0	0
7. Napisz znane Ci litery	Dokładnie odwzorowuje kształty liter			
	Zniekształca nieznacznie kształty liter	1		1
	Nie odwzorowuje kształtów liter		0	
8. Przyjrzyj się kolejnym obrazkom. Ułóż opowiadanie na ich podstawie	Opowiada, posługując się zdaniami rozwiniętymi. Podaje przyczynę i skutek zdarzenia			
	Opowiada, posługując się zdaniami prostymi. Podaje przyczynę i skutek zdarzenia	1		1
	Wymienia elementy poszczególnych obrazków. Nie podaje przyczyn i skutków zdarzeń		0	

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
9. Powiedz, jaka to litera?	Zna litery			
	Myli litery	1	1	1
	Nie zna liter			
10. Ułóż podpisy do obrazków z podanych liter	Układa wyrazy z liter			
	Pełnia błędy przy układaniu wyrazów			
	Nie układa wyrazów z liter	0	0	0
11. Ułóż zdanie z podanych wyrazów	Układa zdania z wyrazów			
	Pełnia błędy przy układaniu zdań			
	Nie układa zdań z wyrazów	0	0	0
12. Przeczytaj podane zdania	Czyta zdania całymi wyrazami			
	Czyta zdania sylabizując lub literując			
	Nie czyta	0	0	0
13. Obejrzyj obrazek. Powiedz, co jest: na, pod, nad, między, w, po lewej stronie, po prawej stronie	Rozumie znaczenie terminów: nad, pod, na, w, po prawej stronie, po lewej stronie, między			
	Pełnia 1 błąd, 2 błędy	1		1
	Pełnia więcej niż 2 błędy		0	
14. Powiedz, jaka to liczba?	Odczytuje cyfry oznaczające liczby od 0 do 10			
	Pełnia błędy przy odczytywaniu cyfr	1	1	1
	Nie odczytuje cyfr			
15. Powiedz, jaka to figura geometryczna?	Rozróżnia i nazywa podstawowe figury geometryczne			
	Rozróżnia i nazywa przynajmniej 3 figury geometryczne	1	1	1
	Nie nazywa figur geometrycznych			

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
16. Co znajduje się na obrazku?	Wymienia 7 elementów obrazka			
	Wymienia od 6 do 4 elementów	1	1	1
	Wymienia poniżej 4 elementów			
17. Zobacz, co robię. Powtórz moje ruchy	Powtarza bezbłędnie 3 szeregi ruchów			
	Powtarza bezbłędnie 2 szeregi ruchów		1	
	Popęlnia błędy w odtwarzaniu szeregu ruchów	0		0
Razem		15	6	9

Źródło: opracowanie własne

W pierwszym badaniu troje dzieci osiągnęło poziom niski. Pierwsze badane dziecko – Alicja – bardzo chętnie wykonywała zadania proponowane przez nauczyciela, mniej chętnie ćwiczenia ruchowe, które również znajdowały się w planie pracy. Chwył pisarski dziecka był prawidłowy. Jednak przy większym zmęczeniu widoczne były dokonywane zmiany pozycji palców na narzędziu pisarskim. W takich momentach praca była przerywana ćwiczeniami ruchowymi, po których dziewczynka ponownie wykonywała zadania z wykorzystaniem ołówka, trzymając go poprawnie, zawsze prawą ręką. W trakcie pracy na poziomie podstawowym zostało wykonanych 16 zadań dotyczących koordynacji wzrokowo-ruchowej. Z zadaniami dotyczącymi rysowania linii w ograniczonym polu dziewczynka nie miała większych problemów, rysowała starannie, od lewej do prawej strony, zarówno linie proste, jak i łuki czy linie zaokrąglone. Rysując linie wymagające zmiany kierunku o 90 stopni, dziecko początkowo musiało podjąć kilka prób, by narysować poprawnie, ale kolejne zadania tego typu nie sprawiały już większych trudności. Ćwiczenia rysowania linii bez ograniczonego pola wykonywała ze współruchami języka, nie utrzymywała poprawnego kierunku pisania: od góry do dołu, od lewej strony do prawej, każde zadanie tego typu wymagało podjęcia dwóch prób wykonania go. Zadania dotyczące spostrzegania figur i tła wykonała poprawnie, zarówno te dotyczące przecinających się linii, jak i odszukiwania ukrytych figur. Stałość spostrzegania to kolejny rodzaj zadań, w których Alicja wykazała się znajomością kształtów, posługując się nazwami figur geometrycznych, natomiast nie

była w stanie jeszcze powiązać kształtu z wybranymi przedmiotami. Trudność sprawiło dziecku również określenie rzeczywistej wielkości przedmiotu, dlatego do wsparcia tej umiejętności zostały wprowadzone zabawy na konkretach – segregacja przedmiotów, szukanie rzeczy o określonym kształcie. Z tego rodzaju zadaniami dziewczynka poradziła sobie dobrze, jednak w przełożeniu na wykonanie ćwiczeń na kartce nadal miała trudności. Ostatni aspekt realizowany na tym poziomie to spostrzeganie położenia przedmiotów w przestrzeni, w którym nie dostrzegała i nie rozróżniała strony prawej i lewej.

W poziomie średnim pracę rozpoczęto ćwiczeniami ruchowymi rozwijającymi spostrzeganie. Zawierały one zadania na klasyfikowanie przedmiotów według cech wspólnych, układanie przedmiotów według kolejności wyznaczonej ich wielkością. Dalsze ćwiczenia doskonaliły spostrzeganie położenia przedmiotów w przestrzeni, które dotyczyły głównie rozróżniania strony prawej i lewej, przeprowadzane były w oparciu o wierszyki i rysunki zawarte w programie. Alicja bez większych trudności poradziła sobie z tymi pierwszymi, z kolei rozróżnianie stron sprawiło jej problem. W trakcie wykonywania zadań wprowadzono systematycznie ćwiczenia ruchowe – szczególnie wtedy, gdy dziecko napotykało trudności w proponowanych zadaniach. W obszarze koordynacji wzrokowo-ruchowej dziewczynka zrobiła zdecydowane postępy – rysowanie linii prostych, łuków, linii z kątami nie stanowiło już trudności. W poziomie średnim programu, w omawianym obszarze znalazły się zadania nowego rodzaju, m.in. rysowanie po zaznaczonej linii, z którymi Alicja początkowo sobie nie radziła. Następny obszar ćwiczeń obejmował spostrzeganie figur i tła, w którym również pojawiły się nowe, bardziej skomplikowane zadania. Dotyczyły np. rysowania drogi chłopca do skrzynki, były to schody (zaznaczone grubszą linią) wśród wielu przecinających się linii; obrysowanie figur przecinających się; uzupełnianie figur, gdzie w wykonaniu dziecka brakowało wielu szczegółów rysunku oraz składanie figur. Tego rodzaju ćwiczenia pozwoliły na dostrzeżenie trudności Alicji w kierowaniu uwagi wzrokowej na jeden element wśród tła oraz zmiany uwagi na inny, który w tle będzie zawierał poprzednią obserwowaną figurę. W zakresie stałości spostrzegania zauważono trudności w ćwiczeniach na odróżnianie figur od tła. Dotyczyły one wyszukania wśród tła określonych kształtów, np.: kół. Dziewczynka zaznaczała i rozróżniała koła, jednak by zauważyć i zaznaczyć wszystkie znajdujące się na rysunku wyznaczone kształty, musiała podjąć kilka prób wykonania zadania. Zazwyczaj trudność dotyczyła dostrzegania największych kształtów. W obszarze dotyczącym spostrzegania położenia przedmiotów w przestrzeni miała okazję wzbogacić swój słownik czynny o określenia położenia, m.in.: naprzeciw, powyżej, poniżej, które sprawnie stosowała samodzielnie podczas zajęć. Natomiast trudność nadal sprawiła jej określenie strony prawej i lewej na kartce. Ostatni aspekt, wprowadzony po raz pierwszy w programie w poziomie średnim, to spostrzeganie stosunków przestrzennych. Były to zadania dotyczące

sposstrzegania podobieństw i różnic, wyszukiwania najkrótszej drogi do celu, łączenia kropek, wyznaczania kolejności zdarzeń i składania figur, które Alicja wykonywała poprawnie po kilku próbach. Najwięcej trudności sprawiły jej zadania na zapamiętywanie ciągów rysunków. Podczas pracy w obrębie tego obszaru najczęściej prowadzonych było równocześnie zabaw i ćwiczeń ruchowych, m.in. odtwarzanie wzorów na płaszczyźnie, odtwarzanie ciągu ruchów prezentowanych przez nauczyciela, układanki z płaskich klocków, z którymi dziewczynka radziła sobie dobrze. Na tym etapie podjęto z dzieckiem wiele ćwiczeń doskonalących umiejętność wycinania.

W trzecim etapie praca opierała się wyłącznie na tych zadaniach, które kształtują umiejętności niedostatecznie opanowane w poprzednich poziomach oraz te, które rozwijają nowe umiejętności w zakresie percepcji wzrokowej z obszaru spostrzegania stosunków przestrzennych. Większość zadań Alicja wykonywała samodzielnie, starannie i poprawnie, w sporadycznych przypadkach pojawiały się błędy. Czas pracy z pojedynczym ćwiczeniem był długi, co może wiązać się z wysokim poziomem zadań i koniecznością skoncentrowania się na konkretnych kształtach. Najwięcej czasu zajęło dziewczynce zrozumienie, na czym polega odbicie lustrzane. Wykonano wiele ćwiczeń wstępnych, wyjaśniających z wykorzystaniem lustra oraz ćwiczeń związanych z rysowaniem odbicia lustrzanego, które po wielu podjętych próbach zostały wykonane poprawnie.

Kolejnym dzieckiem biorącym udział w badaniu był Szymon. Chłopiec niechętnie podchodził do ćwiczeń zawartych w programie. Najwięcej trudności sprawiły mu zadania wymagające sprawności manualnej, preferował zadania typu: otocz pętlą, zaznacz kropką – czyli te, które można wykonać szybko, niewymagające dużego skupienia. Podczas pracy z chłopcem wykonano wiele zabaw ruchowych. Pełniły one nie tylko funkcje ćwiczeń wstępnych, ale również zaspokajających potrzebę ruchu, służyły także poprawie koncentracji uwagi. Dziecko po pewnym czasie wyćwiczyło poprawny chwyt pisarski. Pomocne okazało się przymocowanie spinacza do ołówka/ kredki według pomysłu Ewy Zielińskiej (Zielińska: 2021). Chłopiec, poprawnie chwytając narzędzie, układał trzy palce, a dwa pozostałe trzymały spinacz, dzięki temu wyrobił w sobie nawyk poprawnego chwytu. Pierwszy poziom pracy z Szymonem zajął 4,5 miesiące. Etap ten rozpoczęto ćwiczeniami ruchowymi doskonalącymi świadomość własnego ciała. Obejmowały one zabawy z elementami gimnastyki, które zostały pozytywnie przyjęte przez chłopca. Pojawiły się również ćwiczenia na ukierunkowanie ruchów ciała, które pozwoliły na wyćwiczenie poprawnych kierunków rysowania linii w stosunku do własnej osoby. Początkowo nieskrępowane, zamaszyste ruchy stawały się coraz bardziej precyzyjne, a podczas rysowania linii nie pracowało już całe ciało, a jedynie nadgarstek i ramię. Poziom podstawowy zawierał najczęściej zadań rozwijających koordynację wzrokowo-ruchową. Początkowo miał problem z rysowaniem linii prostych, łuków oraz linii z kątami 90 stopni zarówno w ograniczonym polu,

jak również bez ograniczonego pola rysowania. Kierunek rysowania linii zachowywał poprawny, jednak przy pierwszych próbach ćwiczeń obracał kartkę tak, by każdą linię rysować z góry na dół. Rysował niedokładnie, z dużym napięciem mięśniowym i naciskiem na kartkę papieru. Drugi aspekt to spostrzeganie figur i tła, w którym chłopiec radził sobie dobrze. Odnajdywał ukryte figury oraz dostrzegał miejsce przecięcia się linii, poprawnie prowadził linie przecinające się. Podczas wykonywania tych ćwiczeń można było zaobserwować dobry poziom percepcji wzrokowej, ale nadal niski poziom koordynacji wzrokowo-ruchowej (nietrzymanie się linii, liczne przeciągnięcia i poprawki). Aspekt stałości spostrzegania na poziomie podstawowym został opanowany przez chłopca. Zarówno zadania dotyczące stałości wielkości, jak i stałości kształtów nie sprawiały mu trudności. Nazywał i rozpoznawał figury geometryczne. Początkowo nie wiedział, co oznacza elipsa, jednak po wytłumaczeniu szybko wprowadził to pojęcie do swojego słownika czynnego. Ostatni obszar zawarty w pierwszym etapie okazał się dla chłopca łatwy i przyjemny. Chłopiec rozpoznawał odwrócone figury oraz dostrzegał zmiany w położeniu szczegółów. Stosowano dużo ćwiczeń rozwijających umiejętność opisywania obrazków, a także układania historyjek obrazkowych, co wzbogaciło słownictwo dziecka.

W drugim etapie pracy zrealizowano połowę zadań zawartych w zeszytcie ze względu na kończący się czas badania oraz tempo pracy dziecka. Wykonano 6 zadań kształcących koordynację wzrokowo-ruchową. Chłopiec, rysując po zaznaczonej linii oraz w ograniczonym polu, nie obracał już kartki w trakcie rysowania. Jednak mimo widocznych starań z jego strony, jakość wykonanych zadań nadal była niska. Każde zadanie poprzedzone było ćwiczeniami ruchowymi powiązаныmi z rodzajem zadania z zeszytu. Postęp widoczny był w wycinaniu oraz w wodzeniu palcem po konturach i w kolorowaniu. Prowadzenie przecinających linii, w bardziej skomplikowanych schematach niż w poziomie pierwszym, stało się problematyczne dla chłopca. Tęgo typu zadania wykonywał poprawnie po podjęciu co najmniej dwóch prób. Prawidłowo dostrzegał przecinające się i ukryte figury. Jeśli podejmował kolejne próby, to ze względu na niedokładność prowadzonych linii. Bardzo dobrze radził sobie z rozpoznawaniem kształtów w różnym położeniu i z określaniem położenia przedmiotów, co było poprzedzone kilkoma zadaniami na konkretach. Natomiast w zadaniach dotyczących rozróżniania położenia szczegółów nadal robił sporadyczne błędy.

Ze względu na wyznaczony okres badania nie dokończono pracy na poziomie średnim. Nadal należy pracować z dzieckiem nad koordynacją wzrokowo-ruchową, kładąc nacisk na rozwijanie motoryki małej oraz na kształtowanie umiejętności koncentracji uwagi.

Ostatnim uczestnikiem badania była dziewczynka – Melania. Z powodu dużej absencji rzadko była obecna na zajęciach, dlatego też zostały wykonane z nią tylko zadania z pierwszego poziomu i kilka wybranych z poziomu średniego. Dziewczynka

rysowała i kolorowała lewą ręką, chwyt narzędzia pisarskiego był poprawny. Sporadycznie zdarzało się, że pierwszy ruch robiła prawą ręką, lecz po chwili przekładała narzędzie do ręki lewej i tak już zostawało. W początkowym okresie wykazywała niezdarność ruchów, problem z utrzymaniem równowagi oraz z wykonywaniem czynności wymagających małych, precyzyjnych ruchów, jak naklejanie, nawlekanie. Rozpознаwała ukryte figury, poprawnie spostrzegała przecinające się linie. Badanie aspektu stałości spostrzegania rozpoczęto ćwiczeniami rozwijającymi umiejętność spostrzegania przede wszystkim wielkości, kształtów i kolorów – sortowanie oraz rozpoznawanie obrazków. Bardzo dobrze radziła sobie z ćwiczeniami dotyczącymi stałości wielkości, poprawnie używała określeń wielkości, rozróżniała szersze–węższe, wyższe–niższe, większe–mniejsze rzeczy. Napotykała trudności w rozpoznawaniu przedmiotów o takim samym kształcie, ale różnym położeniu, myliła elipsę z kołem. W obszarze spostrzegania położenia przedmiotów w przestrzeni pojawiła się trudność dostrzegania zmiany w położeniu szczegółów, głównie w prawidłowym rozróżnianiu stron. Wprowadzano zabawy w układanie historyjek obrazkowych, opowiadanie, co znajduje się na obrazku, w celu rozwijania słownictwa czynnego oraz pamięci wzrokowej.

W poziomie średnim bardzo dużo czasu poświęcono ćwiczeniom wstępnym obejmującym rozwijanie obrazu, pojęcia i schematu własnego ciała, koordynację wzrokowo-ruchową, spostrzeganie przedmiotów i stosunków przestrzennych oraz ćwiczenia kształtujące zdolności manipulacyjne. Dziewczynka zrobiła duże postępy, jej ruchy były zgrabniejsze, wykonywała większość ćwiczeń płynnie i swobodnie. Najwięcej trudności sprawiło jej rozróżnianie stron ciała oraz określanie stosunków przestrzennych, tym zadaniom poświęcono dużo czasu i często były powtarzane w ciągu drugiego etapu pracy. Po wielu ćwiczeniach bez problemu rozpoznawała figury geometryczne, poprawnie je nazywała oraz poczyniła znaczne postępy dotyczące umiejętności spostrzegania stałości kształtów. Niepokojące były widoczne trudności dziewczynki z zadaniami zawierającymi przecinające się linie, z którymi nie miała kłopotów w poziomie podstawowym. Jednak w drugim zeszycie ćwiczenia miały wyższy poziom trudności, dziewczynka nie rysowała dokładnie po śladzie i wszystkie linie plątały się. W aspekcie spostrzegania stosunków przestrzennych poprawnie uzupełniała już figury, w określaniu stosunków przestrzennych początkowo myliła pojęcia „przed” i „obok”. Natomiast w zadaniach z rysowaniem najkrótszej drogi do celu dziewczynka miała problem z przełożeniem ilustracji na obraz rzeczywisty; te zadania wymagały podjęcia kilku prób do uzyskania prawidłowej drogi. Mimo małej ilości zadań podjętych w czasie badania, dziecko zrobiło postępy, pokonało lęk przed ćwiczeniami ruchowymi oraz znacznie poprawiła się koordynacja wzrokowo-ruchowa, która była niedostatecznie rozwinięta na początku badań.

Poniższa tabela zawiera szczegółowe umiejętności dzieci zaobserwowane w badaniu końcowym.

Tabela 4. Sprawności badanych dzieci podlegające ocenie – badanie końcowe

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
1. Wytnij figury	Wycina sprawnie	2	2	2
	Wycina niesprawnie			
	Nie wykonuje zadania			
2. Rozetnij obrazek wzdłuż linii. Ułóż obrazek z otrzymanych puzzli	Układa samodzielnie, sprawnie i szybko	2		2
	Układa samodzielnie, ale powoli		1	
	Nie układa samodzielnie, oczekuje pomocy			
3. Pokoloruj pola jak we wzorach	Prawidłowo koloruje wszystkie wzory	2		
	Prawidłowo koloruje więcej niż 1 wzór		1	1
	Prawidłowo koloruje najwyżej jeden wzór			
4. Dokończ rysować szlaczki	Rysuje prawidłowo 3 szlaczki	2		
	Rysuje prawidłowo 2 szlaczki		1	1
	Rysuje prawidłowo 1 szlaczek			
5. Rysuj po śladach	Rysuje dokładnie po śladach	2		
	Rysuje, wychodząc nieznacznie poza ślad		1	1
	Rysuje, nie trzymając się śladów			
6. Narysuj samodzielnie przedstawione figury	Dokładnie odwzorowuje kształty figur	2		
	Zniekształca nieznacznie kształty figur		1	1
	Nie odwzorowuje kształtów figur			
7. Napisz znane Ci litery	Dokładnie odwzorowuje kształty liter	2		
	Zniekształca nieznacznie kształty liter		1	1
	Nie odwzorowuje kształtów liter			

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
8. Przyjrzyj się kolejnym obrazkom. Ułóż opowiadanie na ich podstawie	Opowiada, posługując się zdaniami rozwiniętymi. Podaje przyczynę i skutek zdarzenia			
	Opowiada, posługując się zdaniami prostymi. Podaje przyczynę i skutek zdarzenia	1	1	1
	Wymienia elementy poszczególnych obrazków. Nie podaje przyczyn i skutków zdarzeń			
9. Powiedz, jaka to litera?	Zna litery	2		
	Myli litery		1	1
	Nie zna liter			
10. Ułóż podpisy do obrazków z podanych liter	Układa wyrazy z liter			
	Pełnia błędy przy układaniu wyrazów	1		
	Nie układa wyrazów z liter		0	0
11. Ułóż zdanie z podanych wyrazów	Układa zdania z wyrazów			
	Pełnia błędy przy układaniu zdań	1		
	Nie układa zdań z wyrazów		0	0
12. Przeczytaj podane zdania	Czyta zdania całymi wyrazami			
	Czyta zdania sylabizując lub literując	1		
	Nie czyta		0	0
13. Obejrzyj obrazek. Powiedz, co jest: na, pod, nad, między, w, po lewej stronie, po prawej stronie	Rozumie znaczenie terminów: nad, pod, na, w, po prawej stronie, po lewej stronie, między	2		
	Pełnia 1 błąd, 2 błędy		1	1
	Pełnia więcej niż 2 błędy			

Zadanie	Obserwowana cecha (wskaźnik rozwoju dziecka)	Dziecko		
		Alicja	Szymon	Melania
14. Powiedz, jaka to liczba?	Odczytuje cyfry oznaczające liczby od 0 do 10	2	2	
	Popelnia błędy przy odczytywaniu cyfr			1
	Nie odczytuje cyfr			
15. Powiedz, jaka to figura geometryczna?	Rozróżnia i nazywa podstawowe figury geometryczne	2	2	2
	Rozróżnia i nazywa przynajmniej 3 figury geometryczne			
	Nie nazywa figur geometrycznych			
16. Co znajduje się na obrazku?	Wymienia 7 elementów obrazka		2	
	Wymienia od 6 do 4 elementów	1		1
	Wymienia poniżej 4 elementów			
17. Zobacz, co robię. Powtórz moje ruchy	Powtarza bezbłędnie 3 szeregi ruchów		2	
	Powtarza bezbłędnie 2 szeregi ruchów	1		1
	Popelnia błędy w odtwarzaniu szeregu ruchów			
Razem		28	19	17

Źródło: opracowanie własne

Po zakończeniu pracy z programem jedno dziecko osiągnęło wysoki poziom gotowości szkolnej w zakresie przygotowania do nauki pisania i czytania, a dwoje pozostałych poziom średni.

Największy postęp poczyniła Alicja. Praca z programem usprawniła motorykę małą dziewczynki. Rysowanie i kolorowanie małych elementów nie sprawiało jej trudności, z własnej inicjatywy podejmowała próby kreślenia szlaczków z elementami literopodobnymi oraz liter zachowując poprawny kierunek. Opanowała umiejętność koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz spostrzegania wzrokowego, w tym syntezy i analizy wzrokowej i pamięci wzrokowej. Dziewczynka rozpoznaje już wszystkie podstawowe kształty, prawidłowo spostrzega kolory, wielkości, różne położenie tych

samych kształtów oraz rozróżnia stronę prawą i lewą. Poprawie uległa również pamięć wzrokowa dziewczynki. Znacznie lepiej funkcjonuje w obszarze spostrzegania słuchowego oraz wykazuje bogaty słownik czynny. Dziewczynka nie potrafi jeszcze czytać zdań całymi wyrazami, podejmując próby czytania, literuje. Pomimo tego, jej poziom przygotowania do podjęcia nauki czytania i pisania można określić jako dobry. Przed pójściem do szkoły wskazane jest kontynuowanie ćwiczeń, tym razem na materiale literowym, oraz zadań na spostrzeganie słuchowe, co może wzmocnić dziecko na starcie nauki w pierwszej klasie.

Szymon osiągnął gotowość do nauki pisania i czytania na poziomie średnim. Praca z programem przyniosła wiele pozytywnych rezultatów. Dziecko lepiej funkcjonuje w obszarze percepcji wzrokowej – prawidłowo odbiera proporcje, wykazuje dobrą pamięć wzrokową, dostrzega szczegóły, różnice i podobieństwa. Postęp, choć mniejszy, widoczny jest również w obszarze spostrzegania słuchowego oraz w bogactwie słownictwa i poprawności językowej. W aspekcie koordynacji podjęto najwięcej zadań, chłopiec opanował umiejętność kolorowania, rysowania po śladzie, jednak rysując samodzielnie kształty, czyni to nadal niedokładnie i szybko zniechęca się do tego typu zadań. By ułatwić chłopcu start w szkole, należy nadal prowadzić z nim ćwiczenia na koordynację wzrokowo-ruchową na materiale literopodobnym oraz ćwiczenia z zakresu spostrzegania słuchowego.

Melania rzadko uczestniczyła w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych. Mimo to widoczny jest wzrost umiejętności w obszarze spostrzegania wzrokowego, koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz sprawności motoryki małej. Prawidłowo określa położenie przedmiotów, dostrzega szczegóły, podobieństwa i różnice. Prawidłowo rozróżnia stronę lewą i prawą, zachowuje poprawny kierunek pisowni. Nadal niedokładnie rysuje po śladach, a podejmując próby samodzielnego rysowania i pisania, często zniekształca znaki. W aspekcie koordynacji wzrokowo-ruchowej, po wielu ćwiczeniach, nastąpiła znaczna poprawa w funkcjonowaniu dziewczynki w obrębie motoryki dużej. Dziewczynka wymaga dalszej pracy w doskonaleniu koordynacji oraz w obszarach spostrzegania słuchowego i słownictwa.

Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonych badań można przyjąć, że praca z programem „Wzory i obrazki” zapewnia prawidłowy poziom percepcji wzrokowej dziecku, nawet gdy początkowo wykazuje ono niski stopień funkcji wzrokowych oraz sprawności manualnych. Ćwiczenia wchodzące w zakres poszczególnych poziomów są skoncentrowane na zdolnościach percepcyjnych mających znaczenie dla osiągnięcia przez dziecko gotowości w zakresie nauki pisania i czytania. Jego założenie o stopniowaniu trudności

pomaga w uzyskaniu widocznych i trwałych efektów w rozwoju dziecka. Dziecko bardzo szybko przyzwyczaja się do charakteru zadań zarówno tych z zeszytu, jak i ćwiczeń ruchowych czy wstępnych. Największe postępy dzieci odnotowano w obszarze spostrzegania wzrokowego i koordynacji wzrokowo-ruchowej. Są to główne filary programu, który efektywnie je rozwija. Natomiast w obszarze spostrzegania słuchowego oraz rozwijania zasobu słownictwa i poprawności językowej, które również są potrzebne do nabycia umiejętności czytania i pisania, widoczne są niewielkie postępy. W ćwiczeniach zawartych w programie umiejętności z tych obszarów poddawane były treningowi tylko pośrednio w zadaniach dotyczących wybranych aspektów percepcji wzrokowej. Dlatego przygotowując dzieci do nauki czytania i pisania po zakończeniu pracy z trzema poziomami omawianego programu, warto byłoby rozszerzyć i kontynuować ćwiczenia o podobnym charakterze na materiale literopodobnym, literowym oraz rozwijającym spostrzeganie słuchowe, a więc wszelkie zabawy słowne, zabawy sylabami i głoskami. Tylko w ten sposób zapewnimy dziecku dobry start w kolejny etap edukacyjny.

Bibliografia

- Brzezińska A. (red). (1987). *Czytanie i pisanie – nowy język dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Dobrowolska D. (2015). *Metodyka edukacji polonistycznej w okresie wczesnoszkolnym. Podręcznik dla studentów i początkujących nauczycieli*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Frostig M., Horne D. (2012). *Wzory i obrazki. Program rozwijający percepcję wzrokową. Poziom podstawowy*. Warszawa: Wyd. Pracownia Testów Psychologicznych.
- Gutek G.L. (2003). *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
<http://ckpidn.home.pl/nauczyciel/materialy/Doskonalenie%20umiej%C4%99tno%C5%9Bci%20manualnych.pdf> (dostęp: 10.11.2021)
- Janiszewska B. (2012). *Ocena dojrzałości szkolnej*. Warszawa: Wydawnictwo Seventh Sea.
- Michalak R., Misiorna E. (2006). *Konteksty gotowości szkolnej*. z. 1. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogiczne.
- Palka S. (2006). *Metodologia, Badania, Praktyka pedagogiczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zielińska E. *Metody pracy w przedszkolu. Wskazówki ułatwiające nauczycielom organizowanie i prowadzenie zajęć*, <https://blizejprzedszkola.pl/szkolenia/filmy#film-1> (dostęp: 08.11.2021).

ADRES DO KORESPONDENCJI

Martyna Szczotka
 Akademia Ignatianum w Krakowie
 e-mail: martyna.szczotka@ignatianum.edu.pl